

LIDIA MICHALSKA-BRACHA

 <https://orcid.org/0000-0003-0691-7429>

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Środowisko intelektualne Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa (1906-1939)

Charakterystyka działalności Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa w latach 1906-1939 wpisuje się nie tylko w szerszy kontekst studiów nad środowiskiem historycznym i jego instytucjonalnym zapleczem, ale także w badania nad życiem kulturalnym Lwowa w okresie autonomicznym i dwudziestolecia międzywojennego. Zagadnienie to wymaga wielostronnego spojrzenia uwzględniającego:

1. miejsce i rolę towarzystwa w przestrzeni kulturowej miasta;
2. jego znaczenie jako miejsca skupiającego lwowskie środowisko intelektualne;
3. wpływ czynników warunkujących rozwój studiów z zakresu regionalistyki, w tym badań nad dziejami Lwowa;
4. kierunki działalności naukowej, popularyzatorskiej i wydawniczej;
5. organizacyjne zasady funkcjonowania towarzystwa.

Inicjatywa założenia Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa zrodziła się jeszcze w początkach XX stulecia i nawiązywała do idei Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, które powstało w końcu XIX w., w 1896 r. W momencie powołania do życia lwowskiej instytucji posiadało więc już ugruntowaną pozycję w krakowskim środowisku naukowo-kulturalnym i własne serie wydawnicze, do których nawiąże zresztą lwowskie towarzystwo, oraz mogło się pochwalić znaczącą liczbą blisko 600 członków w tym czasie¹.

---

¹ W. Bieńkowski, *75 lat w służbie Krakowa*, „Rocznik Krakowski” 1974, t. 45, s. 5-8.

Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa ukonstytuowało się na posiedzeniu we lwowskim ratuszu 19 października 1906 r., statut zatwierdzony został 6 listopada tego roku. Za cel stawiało sobie już od samego początku prowadzenie działalności wydawniczej propagującej historię i kulturę Lwowa oraz opiekę nad zabytkami przeszłości. Do 1913 r., oprócz składek członkowskich, wspomagane było w znacznym stopniu stałymi subwencjami przyznawanymi przez Sejm Krajowy i Radę Miasta Lwowa². Wybuch Wielkiej Wojny i rosyjska okupacja miasta uniemożliwiły dalsze funkcjonowanie Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa. Przyczyniło się do tego również wywiezienie do Rosji jako zakładników najbardziej aktywnych jego działaczy: Tadeusza Rutowskiego, Aleksandra Czołowskiego i Józefa Białyni-Chołodeckiego³. W marcu 1914 r. zmarł Franciszek Jaworski (1873-1914), postać niezwykle zasłużona dla Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa, a dwa lata później Aleksander Lisiewicz (1859-1916), adwokat i pierwszy skarbnik towarzystwa⁴. Wszystko to nie pozostało bez wpływu na kondycję organizacji, która na okres wojny zmuszona była zawiesić swoją aktywność. Stan ten przeciągnął się w efekcie aż do 1920 r. z uwagi na ówczesną sytuację polityczną, walki polsko-ukraińskie i obronę Lwowa.

Towarzystwo próbowało wznowić działalność w 1921 r., ale zabiegi te okazały się wówczas bezskuteczne. Był to z pewnością trudny czas dla wielu lwowskich towarzystw o profilu naukowym i kulturalnym, choć z drugiej strony to właśnie na ten okres przypadło powołanie w 1920 r. Towarzystwa Naukowego we Lwowie jako kontynuatora Towarzystwa dla Popierania Nauki Polskiej. Podjęło się ono od samego początku szczególnej roli integracji lwowskiego środowiska naukowego po okresie I wojny i walk polsko-ukraińskich⁵.

Do reaktywacji Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa doszło więc ostatecznie dopiero 12 czerwca 1926 r. We Lwowie funkcjonowały w tym czasie liczne towarzystwa naukowe i popularyzujące naukę, które prowadziły dość aktywną działalność na niwie naukowej i kulturalno-społecznej. W okresie międzywojennym można mówić o około 20 lwowskich towarzystwach skupiających historyków i miłośników przeszłości. Niektóre z nich posiadały jeszcze XIX-wieczny rodowód⁶. Nowy statut Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa zatwierdzony został reskrytem lwowskiego Urzędu Wojewódzkiego 5 września 1927 r. Od tego momentu Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa prowadziło już nieprzerwaną niczym aktywność aż

² *Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa 1906-1918*, Lwów 1918, s. 3-8.

³ *Ibidem*, s. 9.

⁴ B. Pawłowski, *Franciszek Jaworski*, „Kwartalnik Historyczny” R. 28, 1914, z. 2, s. 315-316; *Śp. Dr Aleksander Lisiewicz*, „Nowa Reforma” 1916, nr 242 z 15 V, s. 1.

⁵ „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie”, R. 1, 1921, z. 1, red. P. Dąbkowski, s. 13-19.

⁶ A. Toczek, *Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład w kulturę książki i prasy (1860-1918)*, Kraków 2013, s. 152-170; J. Pisulińska, *Historycy i historia w lwowskich towarzystwach naukowych okresu międzywojennego*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 5, red. J. Maternicki, L. Zaszkilniak, Rzeszów 2007, s. 366-385; eadem, *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918-1939)*, Rzeszów 2012, s. 92-121.

do wybuchu II wojny światowej⁷. Stało się tym samym wiodącym stowarzyszeniem w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej, jeśli chodzi o historyczno-regionalny charakter, obok takich organizacji jak: Towarzystwo Badania Historii Obrony Lwowa i Województw Południowo-Wschodnich (1928), Instytut Ziem Południowo-Wschodnich, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Sztuki, Towarzystwo Obrony Interesów i Kultury Lwowa czy Zrzeszenie Miłośników Lwowa (1921), które w efekcie wchłonięte zostało przez Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa⁸.

Można postawić w tym miejscu pytanie, jak liczne było środowisko członków i osób skupionych wokół Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa w całym okresie jego działalności. Odwołując się do danych statystycznych, w początkach 1907 r., po kilku miesiącach funkcjonowania towarzystwa, liczyło ono 83 członków, ale już pod koniec tego roku liczba ta wzrosła niemal dwukrotnie, do 146 osób. Przed I wojną światową liczyło blisko 200 członków. W momencie reaktywacji towarzystwa w czerwcu 1926 r. wznawiało ono działalność ze stanem 28 członków, ale liczba ta szybko rosła aż do 190 osób zarejestrowanych w 1938 r.⁹ Pokazuje to wyraźnie, jak silne było zapotrzebowanie społeczne na tego typu inicjatywy z zakresu propagowania historii lokalnej dotyczącej dziejów Lwowa i promowania ochrony zabytków historycznych tego miasta. Do tych aspektów nawiązano choćby w relacji prasowej informującej o powołaniu tej instytucji na wzór Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa:

A przecież tyle w ostatnich latach spełniono wandalizmów, niszcząc przepiękne, stylowe i ogromnie wartościowe zabytki historyczne z dziedziny budownictwa, kultury, sztuki. Trzeba więc było temu zaradzić, aby uchronić koniecznie resztki. Trzeba było obudzić zamiłowanie do przeszłości Lwowa i jego pamiątek; zrobił to dr Władysław Łoziński w swych wielu pracach monograficznych, odnoszących się do dziejów Lwowa; trzeba było dalej zebrać tych miłośników razem, w towarzystwo, aby wspólnie pracować dla rozszerzenia tego zamiłowania¹⁰.

W konsekwencji priorytetem działalności Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa stały się „poznawanie dziejowej przeszłości Lwowa, jego związku i wpływu na przyległe dzielnice”; „budzenie poszanowania dla pamiątek i zabytków »Starego Lwowa« wśród ogółu mieszkańców”; ochrona i konserwacja zabytków nieruchomych w przestrzeni kulturowej Lwowa oraz ruchomych we lwowskich zbiorach miejskich; gromadzenie zabytków historycznych i poszerzanie miejskich zbiorów muzealnych, czym przyczyniano się do rozwoju idei muzealnictwa lwowskiego; dbanie o przyrodę Lwowa i jego okolic¹¹; a wreszcie też rozwijanie badań naukowych z zakresu dziejów

⁷ *Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa w latach 1926 do 1930. Sprawozdanie Zarządu*, Lwów 1931, s. 5.

⁸ J. Pisulińska, *Lwowskie środowisko historyczne...*, s. 92-121.

⁹ *Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa...*, s. 4.

¹⁰ „Nowości Ilustrowane” 1906, nr 44 z 3 XI, s. 18.

¹¹ *Statut „Towarzystwa miłośników przeszłości Lwowa”*, Lwów 1907; Ł. Charewiczowa, *Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa. Z powodu dwudziestopięciolecia istnienia 1906-1931*, Lwów 1932, s. VI.

Lwowa, na co bezpośredni wpływ miało rosnące zainteresowanie historią regionalną i lokalną we lwowskim środowisku historycznym. W pewnym tylko zakresie część tych zamierzeń realizowały lwowskie towarzystwa o regionalnym charakterze, takie jak: Towarzystwo Upiększania Miasta Lwowa i Okolicy (1911) oraz Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Sztuki i Kultury (1915).

Postulaty wskazujące na konieczność podejmowania studiów nad historią lokalną zgłaszane już były wcześniej przez lwowskich badaczy dziejów nowożytnych: Ksawerego Liskego, Aleksandra Semkowicza oraz Aleksandra Czołowskiego, m.in. przy okazji obrad II i III Zjazdu Historyków Polskich w 1890 i 1900 r.¹² Ich głos w tej debacie, jak również wypowiedzi Karola Widmana, Oswalda Balzera, Fryderyka Papée, miały niezwykle istotne znaczenie nie tylko dla propagowania idei gromadzenia archiwaliów oraz zabytków historycznych dotyczących dziejów i kultury Lwowa, ale także dla podejmowania studiów źródłowych i edytorskich z tego zakresu. Dzięki uchwałom II Zjazdu Historyków Polskich we Lwowie w 1890 r. podjęto inicjatywy mające bezpośredni wpływ na rozwój zainteresowań dziejami miasta¹³. Chodziło o kwestię uporządkowania zbiorów Archiwum Miasta Lwowa, a następnie o opracowanie katalogu i wydanie drukiem serii wydawniczej źródeł do dziejów średniowiecznych Lwowa: *Pomniki Dziejowe Lwowa z Archiwum Miasta Lwowa*, która ukazywała się od 1892 r.¹⁴

Toczące się wówczas dyskusje wprost oddziaływały na rodzące się postulaty promowania ochrony zabytków historycznych, ich ewidencji i konserwacji, w czym ośrodek lwowski odgrywał dość szczególną rolę za sprawą wspomnianego już Aleksandra Czołowskiego (1865-1944), historyka i archiwisty, sekretarza Grona Konserwatorów Galicji Wschodniej we Lwowie, wieloletniego dyrektora Archiwum Miejskiego i muzeów miejskich we Lwowie¹⁵. Czołowski, jako swoiste „ucieleśnienie miłośnictwa Lwowa i jego pamiątek”¹⁶, na trwałe zapisał się na kartach historii licznych lwowskich instytucji archiwalnych i muzealnych oraz przedsięwzięć mających na celu propagowanie zamięłowania do przeszłości i kultury miasta, pozostawiając w swoim dorobku naukowym szereg prac z zakresu średniowiecznych i nowożytnych dziejów Lwowa. Na upowszechnianie się świadomości ochrony zabytków historycznych wpływ miało także wiele innych czynników, takich jak działalność Grona Konserwatorów Galicji

---

¹² K. Liske, *W jaki sposób dałby się rozbudzić i rozwinąć ruch naukowy na prowincji?*, [w:] *Pamiętnik II Zjazdu Historyków Polskich we Lwowie*, t. 1, Lwów 1890, s. 1-4; A. Semkowicz, *O potrzebie i sposobie wydania ważniejszych źródeł znajdujących się w miejskim Archiwum we Lwowie*, [w:] *Pamiętnik II Zjazdu...*, s. 12; A. Czołowski, *O potrzebie badania i gromadzenia zabytków municypalnych, cechowych, brackich*, [w:] *Pamiętnik III Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie*, t. 1, Kraków 1900, s. 1-3; Ł. Charewiczowa, *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*, Lwów 1938, s. 92-94.

¹³ *Pamiętnik II Zjazdu Historyków Polskich*, t. 2: *Obrady i uchwały*, Lwów 1891, s. 105.

¹⁴ *Pomniki Dziejowe Lwowa*, t. 1-4, Lwów 1892-1921.

¹⁵ E. Laszak, *Działalność naukowa Aleksandra Czołowskiego (1865-1944)*, Łódź 2004; I. Zima, *Aleksander Czołowski 1865-1944. Luminarz lwowskiej kultury*, Gdynia 2011; M. Dutkowska, S. Ciara, *Aleksander Czołowski (1865-1944)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaskilniak, Rzeszów 2014, s. 191-202.

¹⁶ Ł. Charewiczowa, *Historiografia i miłośnictwo...*, s. 104-109.

Wschodniej we Lwowie, które od 1888 r. zajmowało się inwentaryzacją zabytków i ich ochroną, oraz Zjazdu Konserwatorów Galicji z lat 1888, 1890, 1891¹⁷.

Z pewnością dość istotnym czynnikiem wpływającym na wzrost zainteresowania historyczną problematyką lwowską była polityka kulturalna władz miasta w dobie samorządowej¹⁸. Podejmowane wówczas miejskie inicjatywy, m.in. takie jak organizacja miejskiego archiwum i muzeum, przygotowanie Powszechnej Wystawy Krajowej (1894) czy opracowanie *Historii miasta Lwowa w zarysie* (1894) przez Fryderyka Papée, przyczyniły się w efekcie do wzrostu społecznego zainteresowania dziejami, kulturą i zabytkami Lwowa. Zdecydowanie dużą rolę odegrał w tej mierze rozkwit literatury krajoznawczej, co przekładało się na rozwój miłośnictwa przeszłości Lwowa i wzrost popularnego piśmiennictwa historycznego z tego zakresu, o czym świadczą piśmiennictwo Władysława Łozińskiego i Stanisława Schnüra-Peplowskiego oraz poczytne przewodniki miejskie. Wszystkie te czynniki w sposób naturalny wpłynęły na stworzenie odpowiedniego klimatu dla instytucjonalnego zaplecza lwowskiej historiografii lokalnej i taką też rolę przyjęło w konsekwencji Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa.

Tak jak w 1906 r. idea powołania tego towarzystwa była zamysłem przede wszystkim wspomnianego już Aleksandra Czołowskiego oraz Tadeusza Rutowskiego (1852-1918)¹⁹, ówczesnego wiceprezydenta miasta i mecenasa kultury, tak w latach 20. XX w. z inicjatywą reaktywacji Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa wystąpił Józef Białynia-Chołodecki (1852-1934), historyk, publicysta, znana i barwna postać we lwowskim środowisku miłośników przeszłości. Autor szeregu opracowań dotyczących obrony Lwowa oraz dziejów Lwowa w powstaniach narodowych²⁰. Znaleźli się zresztą oni we władzach towarzystwa.

Pierwszym prezesem został w 1906 r. Ludwik Kubala (1838-1918), historyk i bibliotekarz w Bibliotece Pawlikowskich we Lwowie, znany badacz dziejów XVII stulecia, związany na stałe ze Lwowem od 1871 r.²¹ Historyk znakomitego stylu pisarskiego, o którym mawiano, jak podkreśla Charewiczowa, że „wziął pióro po Karolu Szajnosze”. Autor prac o oblężeniach Lwowa z połowy XVII stulecia i znakomitych *Szkiców historycznych* (1880-1881)²². Funkcję jego zastępcy przyjął Rutowski,

¹⁷ A. Toczek, *Lwów – historycy w działalności towarzystw naukowych miasta (1867-1918)*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa...*, s. 211-239.

¹⁸ *Miasto Lwów w okresie samorządu 1870-1895*, Lwów 1896; H. Kramarz, *Mecenat artystyczno-kulturalny samorządu miejskiego we Lwowie u schyłku czasów autonomicznych*, [w:] *Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura*, t. 1, red. H. Żaliński, K. Karolczak, Kraków 1995, s. 90-98; Ł.T. Sroka, *Rada Miejska we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej 1870-1914. Studium o elicie władzy*, Kraków 2012, s. 159-160.

¹⁹ H. Kramarz, *Tadeusz Rutowski. Portret pozytywisty i demokracji galicyjskiego*, Kraków 2001.

²⁰ P. Sierzęga, *Józefa Białyni Chołodeckiego portret własny*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa*, t. 1, red. J. Maternicki, Rzeszów 2004, s. 205-221; L. Michalska-Bracha, *W kręgu miłośników przeszłości Lwowa – Franciszek Jaworski i Józef Białynia-Chołodecki*, [w:] *Znani i nieznanymi międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 3, red. M. i M. Przeniosło, Kielce 2012, s. 11-26.

²¹ Z. Romek, *Ludwik Kubala (1838-1918)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, [t. 1], red. J. Maternicki, współpr. L. Zaskilniak, Rzeszów 2007, s. 157-180.

²² Ł. Charewiczowa, *Historiografia i miłośnictwo...*, s. 96.

a Czołowski wybrany został na sekretarza. Taki skład zarządu utrzymał się do czasów Wielkiej Wojny. Kiedy podejmowano próby wznowienia działalności towarzystwa, objęcie funkcji prezesa proponowano przybyłemu do Lwowa na początku 1920 r. Janowi Ptaśnikowi (1876-1930), wybitnemu znawcy dziejów miast, profesorowi Uniwersytetu Jana Kazimierza, ale przede wszystkim doświadczonemu działaczowi Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa²³. Objął on funkcję wiceprezesa przy Aleksandrze Czołowskim jako prezesie od 1926 r. W zarządzie znaleźli się wówczas znani badacze historii regionalnej i miłośnicy przeszłości Lwowa: Bohdan Janusz (1887-1930) jako sekretarz oraz Józef Białynia-Chołodecki (skarbnik)²⁴. Do zarządu wszedł także Kazimierz Tyszkowski, pełniący w tym czasie funkcję sekretarza generalnego Polskiego Towarzystwa Historycznego²⁵.

Niezwykle ciekawą postacią był wspomniany już Bohdan Janusz, znany we Lwowie miłośnik przeszłości tego miasta²⁶. Choć nie zdobył profesjonalnego wykształcenia uniwersyteckiego i był samoukiem, znakomicie sprawdzał się w różnych formach swojej aktywności jako archeolog, publicysta, historyk, muzealnik i konserwator zabytków. Redaktor niezwykle poczytnej pracy *Lwów dawny i dzisiejszy* (1928). Zainicjował powstanie ukraińskiego Kółka Miłośników Lwowa w 1921 r. Funkcję sekretarza pełnił aż do tragicznej śmierci w 1930 r.

Zastąpiła go na tym stanowisku Łucja Charewiczowa (1897-1943), badaczka dziejów kultury i miast oraz historii kobiet. Uczennica Jana Ptaśnika, asystentka, a następnie docent na Uniwersytecie Jana Kazimierza w latach 1921-1930 oraz 1937-1939, kustosz Muzeum Historycznego Miasta Lwowa (1931-1940)²⁷. Zainteresowanie problematyką historyczną Lwowa zainicjowała już w swojej pracy doktorskiej *Handel średniowiecznego Lwowa* (1925), po czym rozwijała je w kolejnych studiach i rozprawach publikowanych w latach 20.-30. XX w., w tym *Kłęski zaraz w dawnym Lwowie* (1930), *Czarna Kamienica i jej mieszkańcy* (1935) oraz *Z przeszłości lwowianek* (1935).

Już tylko tych kilka wymienionych postaci wyraźnie świadczy o tym, że Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa miało dość mocne osadzenie w środowisku profesjonalnych historyków i miłośników historii Lwowa, którzy inspirowali zainteresowania regionalistyką i badania nad dziejami Lwowa, jego kulturą i zabytkami. Jak podkreślała Charewiczowa:

²³ J. Kolbuszewska, *Jan Ptaśnik (1876-1930)*, [w:] *Złota księga historiografii...*, [t. 1], s. 467-482; Ł. Charewiczowa, *Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa...*, s. IX.

²⁴ *Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa w latach 1926 do 1930...*, s. 4.

²⁵ P. Sierżęga, *Kazimierz Tyszkowski (1894-1940)*, [w:] *Złota księga historiografii...*, [t. 1], s. 583; idem, *Kazimierz Tyszkowski (1894-1940). Z dziejów nauki polskiej w międzywojennym Lwowie*, Rzeszów 2011, s. 177.

²⁶ L. Michalska-Bracha, *Bohdan Janusz (1887-1930) – miłośnik przeszłości Lwowa, jego kultury i zabytków*, [w:] *Znani i nieznanymi międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 5, red. M. Przeniosło, L. Michalska-Bracha, Kielce 2017, s. 113-126.

²⁷ D. Malczewska-Pawelec, *Łucja Charewiczowa (1897-1943)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkiłniak, Rzeszów 2014, s. 517-534.

Stworzyły to Towarzystwo w roku 1906 nazwiska do dziś, mimo lat upływu, dające głośne, nie tylko we lwowskim, ale i w polskim w ogóle społeczeństwie echo. Było to grono ludzi czynu i inicjatywy, mogące być przedmiotem podziwu każdego wycinka lat epok przyszłych, elita umysłowości, nadająca chlubne piętno pokoleniu, będącemu w odlocie²⁸.

W gronie współtwórców, a następnie osób nadających kształt towarzystwu, oprócz już wymienionych, znajdowali się znani przedstawiciele lwowskiego życia naukowego i kulturalnego, m.in.: Karol Badecki (1886-1953), historyk literatury, archiwista, dyrektor Archiwum Państwowego we Lwowie; Oswald Balzer (1858-1933), historyk prawa i ustroju, profesor Uniwersytetu Lwowskiego, dyrektor Archiwum Krajowego Aktów Grodzkich i Ziemskich; Majer Bałaban (1877-1942), uczeń Ludwika Finkla i Szymona Askenazego, badacz dziejów Żydów w Polsce, w latach 1904-1914 nauczał w gimnazjach lwowskich; Eugeniusz Barwiński (1874-1947), historyk, bibliotekarz i archiwista, pracownik Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie (1895-1913), dyrektor Archiwum Państwowego we Lwowie (1913-1939) oraz konserwator zabytków w Galicji (1906-1910); Franciszek Bujak (1875-1953), historyk dziejów gospodarczych, profesor Uniwersytetu we Lwowie (1921-1941); Ludwik Finkel (1858-1930), historyk dziejów nowożytnych i bibliograf, związany z Uniwersytetem Lwowskim od 1892 r. jako profesor nadzwyczajny, a następnie zwyczajny od 1899 r.; Bronisław Gubrynowicz (1870-1933), historyk literatury, kustosz lwowskiego Ossolineum, profesor Uniwersytetu Lwowskiego do 1918 r.; Franciszek Jaworski (1873-1914), historyk, archiwista, muzealnik i kolekcjoner, autor znakomitych szkiców do dziejów Lwowa, cieszących się ogromną popularnością *Lwów stary i wczorajszy* (1910) oraz *O szarym Lwowie* (1917); Władysław Łoziński (1843-1913), historyk kultury i sztuki, publicysta i kolekcjoner; Mieczysław Opalek (1881-1964), historyk, bibliofil i pamiętnikarz; Fryderyk Papée (1856-1940), kustosz we lwowskim Ossolineum, pracownik Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie, dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej (1905-1926); Aleksander Semkowicz (1850-1923), mediewista, profesor Uniwersytetu Lwowskiego i dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej; Kazimierz Sochaniewicz (1892-1930), historyk, archiwista, heraldyk, autor opracowania *Herb miasta Lwowa* (1933); Kazimierz Tyszkowski (1894-1940), historyk dziejów nowożytnych, bibliotekarz i kustosz lwowskiego Ossolineum; ppłk Zygmunt Zygmuntowicz (1881-1942), były legionista, popularyzator historii XIX w. i dziejów najnowszych²⁹.

Grono to jest oczywiście wielokrotnie liczniejsze, stąd nie sposób zaprezentować w tym miejscu sylwetek wszystkich, nawet najaktywniejszych członków. Pod względem generacyjnym zbiorowość tę cechowała wyraźna wielopokoleniowość. Współtworzyli ją w równym stopniu tzw. romantycy, urodzeni jeszcze w latach 30.-50. XIX stulecia (np. Kubala, Łoziński, Semkowicz, Balzer, Finkel, Białynia-Chołodecki,

²⁸ Ł. Charewiczowa, *Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa...*, s. V.

²⁹ *Złota księga historiografii lwowskiej...*, t. 1-2; J. Pisulińska, *Lwowskie środowisko historyczne...*; A. Toczek, *Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład...*; *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie do 1939 roku*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkiłniak, Rzeszów 2016.

Papée); tzw. pozytywiści, urodzeni w latach 1860-1869 (np. Czołowski); tzw. proromantycy, urodzeni w latach 1870-1879 (Gubrynowicz, Jaworski, Bujak, Ptaśnik, Barwiński, Bałaban); oraz tzw. neoromantycy i moderniści, urodzeni w latach 1880-1891 (np. Badecki, Charewiczowa, Opalek)³⁰. Reprezentowali dość znaczące środowisko historyczne Lwowa w okresie autonomicznym oraz w latach międzywojennych. Tylko w 1889 r. czynnych było naukowo we Lwowie 106 historyków. Przed I wojną liczba ta wzrosła już do 182 osób³¹. W okresie II Rzeczypospolitej środowisko lwowskie pod względem liczebności zajmowało drugą pozycję po Warszawie (372 historyków)³². Jeśli chodzi o kierunki zainteresowań badawczych, to w okresie autonomii na pierwszym miejscu plasowała się historia nowożytna, a następnie historia XIX w., średniowieczna i starożytna. Po 1918 r. historia nowożytna utrzymała swoją dominującą rolę, na drugim miejscu pod względem prowadzonych badań znajdowała się historia średniowieczna, a następnie XIX w., starożytna i współczesna³³.

Historię regionalną, lokalną, która z uwagi na profil działalności Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa jest tu najbardziej interesująca, zajmowało się 26 historyków w samym tylko okresie autonomicznym³⁴. Z wielu względów odgrywała ona dość istotną rolę w badaniach lwowskich historyków, w tym postaci pierwszoplanowych (m.in. Bujak, Czołowski, Charewiczowa)³⁵. Rozwój zainteresowań historią lokalną/regionalną miał znaczący wpływ na kształt instytucjonalnego zaplecza dla tego rodzaju podejmowanych badań we Lwowie. Powołanie Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa, jako kolejnego już stowarzyszenia w szeregu lwowskich towarzystw naukowych i kulturalnych, jest najlepszym tego przykładem.

Charakteryzując działalność Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa, zwrócić należy uwagę na zakres podjętych przez tę instytucję działań. W generalnym zarysie cele towarzystwa nie uległy zmianie w całym okresie 1906-1939, jedynie uszczegółowione zostały formy i środki służące do ich realizacji w porównaniu z pierwszym statutem z 1906 r. Odwołując się do statutu towarzystwa z 1927 r., działalność ta miała dość szeroki zakres i opierała się przede wszystkim na organizacji odczytów i akcji upowszechniających wiedzę o Lwowie; na propagowaniu badań naukowych z zakresu dziejów miasta i okolic; na gromadzeniu dokumentacji źródłowej, pamiątek historycznych, dzieł sztuki; na organizacji wycieczek krajoznawczych i historycznych,

---

³⁰ Podział na grupy pokoleniowe według: A. Toczek, *Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład...*, s. 31.

³¹ Idem, *Historycy amatorzy i popularyzatorzy nieprofesjonalni we Lwowie (1860-1918)*, [w:] *Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura*, t. 5: *Ludzie Lwowa*, red. K. Karolczak, Kraków 2005, s. 306-323; idem, *Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład...*, s. 30-31.

³² J. Pisulińska, *Lwowskie środowisko historyczne...*, s. 122.

³³ *Ibidem*, s. 193.

³⁴ A. Toczek, *Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład...*, s. 205-206.

³⁵ J. Wnęk, *Rozwój badań nad historią regionalną Galicji*, [w:] *Galicja 1772-1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań*, t. 1, red. A. Kawalec, W. Wierzbieniec, L. Zaskilniak, Rzeszów 2011, s. 75-99; A. Stępnik, *Metamorfozy historii lokalnej we Lwowie w latach 1869-1939*, „*Res Historica*” 2015, t. 39, s. 205-224; D. Malczewska-Pawełec, *Łucja Charewiczowa jako badaczka i propagatorka historii regionalnej i lokalnej*, „*Więki Stare i Nowe*” 2015, t. 9, s. 36-51.

wystaw, zjazdów; na „utrwalaniu pamięci niepospolitych wypadków i osobistości” przez pomniki i tablice³⁶.

Jedną z najistotniejszych jednak form aktywności Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa, świadcząca nie tylko o potencjale naukowym środowiska historycznego, ale także o sprawności organizacyjnej samego towarzystwa, była działalność naukowo-wydawnicza, ukierunkowana na opracowanie monografii dziejów i kultury Lwowa. W tym celu już w 1907 r. zainicjowano, wzorem Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, serię wydawniczą *Biblioteka Lwowska* poświęconą historii, instytucjom i architekturze Lwowa. Jej inicjatorem i pierwszym redaktorem był wspomniany już Franciszek Jaworski, autor niezwykle popularnych książek, szkiców i drobnych artykułów w prasie lwowskiej na temat dziejów i zabytków Lwowa. Sam też opublikował w serii *Biblioteka Lwowska* w latach 1907-1912 aż sześć tomów swoich prac, począwszy od *Ratusza Lwowskiego* (1907). W tym przypadku studia historyczne Jaworskiego miały praktyczne zastosowanie, gdyż miały służyć jako podstawa dokumentacyjna i historyczna do planowanych prac nad rekonstrukcją tego zabytku.

Biblioteka Lwowska wznowiona została w okresie międzywojennym wraz z reaktywacją Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa. W komitecie redakcyjnym zasiadli wówczas: Karol Badecki, Aleksander Czołowski, Bohdan Janusz, Jan Ptaśnik³⁷. W serii wydawniczej ogłoszono w efekcie wiele cennych prac historycznych autorstwa: Franciszka Jaworskiego, Aleksandra Czołowskiego, Majera Bałabana, Zygmunta Zygmuntowicza, Łucji Charewiczowej, Kazimierza Sochaniewicza, Józefa Białyni-Chołodeckiego, Władysława Abrahama, Bohdana Janusza, Władysława Łozińskiego, Bronisława Pawłowskiego, Adama Krajewskiego, Antoniego Prochaski, Mieczysława Opałka. Łącznie ukazało się drukiem 37 tomów *Biblioteki Lwowskiej*, w tym tak znaczące dzieła, jak wspomniany już *Ratusz Lwowski* (1907), *Cmentarz Gródecki* (1908), *Uniwersytet Lwowski* (1912) autorstwa Jaworskiego; *Dzielnica żydowska, jej dzieje i zabytki* (1909) Bałabana; *Wysoki Zamek we Lwowie* (1910) Czołowskiego; *Lwów w czasie powstania listopadowego* (1930), *Cmentarz Stryjski we Lwowie* (1913) Chołodeckiego czy wreszcie *Kłęski zaraz w dawnym Lwowie* (1930), *Czarna Kamienica i jej mieszkańcy* (1935), *Historiografia i miłośnictwo Lwowa* (1938) Charewiczowej. Wkład tej serii wydawniczej w rozwój studiów nad dziejami Lwowa jest nie do przecenienia. Powstanie i działalność Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa przypadły więc na okres rozkwitu lwowskiej historiografii regionalnej i lokalnej, a w niej miłośnictwa przeszłości Lwowa i studiów nad dziejami, kulturą i zabytkami miasta. W pełni było to zgodne z postulatem wniesionym przez Józefa Skoczka, który odnosząc się do rękopiśmiennej *Bibliografii historii Lwowa* opracowanej przez Stanisława Rachwałę, pisał o potrzebie organizacji badań nad dziejami miast polskich³⁸.

³⁶ Statut Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa, Lwów 1928, s. 3-4.

³⁷ Ł. Charewiczowa, *Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa...*, s. X-XI.

³⁸ J. Skoczek, *Dotychczasowy stan badań nad historiografią Lwowa*, „Kwartalnik Historyczny” 1925, z. 2, s. 336-350; Ł. Charewiczowa, *Historiografia i miłośnictwo...*, s. 3-6.

Bibliografia

Źródła drukowane i wydawnictwa źródłowe:

- Miasto Lwów w okresie samorządu 1870-1895*, Lwów 1896.
Pomniki Dziejowe Lwowa, t. 1, Lwów 1892; t. 2, Lwów 1896; t. 3, Lwów 1905; t. 4, Lwów 1921.
„Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie”, R. 1, 1921, z. 1, red. P. Dąbkowski.
Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa 1906-1918, Lwów 1918.
Statut Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa, Lwów 1928.
Statut „Towarzystwa miłośników przeszłości Lwowa”, Lwów 1907.
Śp. Dr Aleksander Lisiewicz, „Nowa Reforma” 1916, nr 242 z 15 V.
Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa w latach 1926 do 1930. Sprawozdanie Zarządu, Lwów 1931.

Opracowania:

- Bieńkowski W., *75 lat w służbie Krakowa*, „Rocznik Krakowski” 1974, t. 45, s. 5-10.
Charewiczowa Ł., *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*, Lwów 1938.
Charewiczowa Ł., *Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa. Z powodu dwudziestopięciolecia istnienia 1906-1931*, Lwów 1932.
Czołowski A., *O potrzebie badania i gromadzenia zabytków municypalnych, cechowych, brackich*, [w:] *Pamiętnik III Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie*, t. 1, Kraków 1900, s. 1-3.
Dutkowska M., Ciara S., *Aleksander Czołowski (1865-1944)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów 2014, s. 191-202.
Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie do 1939 roku, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów 2016.
Kolbuszewska J., *Jan Ptaśnik (1876-1930)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, [t. 1], red. J. Maternicki, współpr. L. Zaszkilniak, Rzeszów 2007, s. 467-482.
Kramarz H., *Mecenat artystyczno-kulturalny samorządu miejskiego we Lwowie u schyłku czasów autonomicznych*, [w:] *Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura*, t. 1, red. H. Żaliński, K. Karolczak, Kraków 1995, s. 90-98.
Kramarz H., *Tadeusz Rutowski. Portret pozytywisty i demokracji galicyjskiego*, Kraków 2001.
Laszak E., *Działalność naukowa Aleksandra Czołowskiego (1865-1944)*, Łódź 2004.
Liske K., *W jaki sposób dałby się rozbudzić i rozwinąć ruch naukowy na prowincji?*, [w:] *Pamiętnik II Zjazdu Historyków Polskich we Lwowie*, t. 1, Lwów 1890, s. 1-4.
Malczewska-Pawelec D., *Łucja Charewiczowa (1897-1943)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów 2014, s. 517-534.
Malczewska-Pawelec D., *Łucja Charewiczowa jako badaczka i propagatorka historii regionalnej i lokalnej*, „Wieki Stare i Nowe” 2015, t. 9, s. 36-51.
Michalska-Bracha L., *Bohdan Janusz (1887-1930) – miłośnik przeszłości Lwowa, jego kultury i zabytków*, [w:] *Znani i nieznanymi międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 5, red. M. Przeniosło, L. Michalska-Bracha, Kielce 2017, s. 113-125.

- Michalska-Bracha L., *W kręgu miłośników przeszłości Lwowa – Franciszek Jaworski i Józef Białynia-Chołodecki*, [w:] *Znani i nieznanymi międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 3, red. M. i M. Przeniosło, Kielce 2012, s. 11-26.
- Pawłowski B., *Franciszek Jaworski*, „Kwartalnik Historyczny” R. 28, 1914, z. 2, s. 315-316.
- Pisulińska J., *Historycy i historia w lwowskich towarzystwach naukowych okresu międzywojennego*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 5, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2007, s. 366-385.
- Pisulińska J., *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918-1939)*, Rzeszów 2012.
- Romek Z., *Ludwik Kubala (1838-1918)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, [t. 1], red. J. Maternicki, współpr. L. Zaskilniak, Rzeszów 2007, s. 157-180.
- Semkowicz A., *O potrzebie i sposobie wydania ważniejszych źródeł znajdujących się w miejskim Archiwum we Lwowie*, [w:] *Pamiętnik II Zjazdu Historyków Polskich we Lwowie*, t. 1, Lwów 1890, s. 1-12.
- Sierżega P., *Józefa Białyni Chołodeckiego portret własny*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa*, t. 1, red. J. Maternicki, Rzeszów 2004, s. 205-221.
- Sierżega P., *Kazimierz Tyszkowski (1894-1940)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, [t. 1], red. J. Maternicki, współpr. L. Zaskilniak, Rzeszów 2007, s. 579-595.
- Sierżega P., *Kazimierz Tyszkowski (1894-1940). Z dziejów nauki polskiej w międzywojennym Lwowie*, Rzeszów 2011.
- Skoczek J., *Dotychczasowy stan badań nad historiografią Lwowa*, „Kwartalnik Historyczny” 1925, z. 2, s. 336-350.
- Sroka Ł.T., *Rada Miejska we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej 1870-1914. Studium o elicie władzy*, Kraków 2012.
- Stępnik A., *Metamorfozy historii lokalnej we Lwowie w latach 1869-1939*, „Res Historica” 2015, t. 39, s. 205-224, <https://doi.org/10.17951/rh.2015.39.205>.
- Toczek A., *Historycy amatorzy i popularyzatorzy nieprofesjonalni we Lwowie (1860-1918)*, [w:] *Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura*, t. 5: *Ludzie Lwowa*, red. K. Karolczak, Kraków 2005, s. 306-323.
- Toczek A., *Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład w kulturę książki i prasy (1860-1918)*, Kraków 2013.
- Toczek A., *Lwów – historycy w działalności towarzystw naukowych miasta (1867-1918)*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 5, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2007, s. 211-239.
- Wnęć J., *Rozwój badań nad historią regionalną Galicji*, [w:] *Galicja 1772-1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań*, t. 1, red. A. Kawalec, W. Wierzbieniec, L. Zaskilniak, Rzeszów 2011, s. 75-99.
- Zima I., *Aleksander Czołowski 1865-1944. Luminarz lwowskiej kultury*, Gdynia 2011.

Bibliografia

Лідія Міхальська-Браха, *Интеллектуальне середовище Товариства любителів історії Львова (1906-1939)*

Предметом дослідження описаного у статті є спроба охарактеризувати різні форми та прояви діяльності Товариства любителів історії Львова у 1906-1939 рр. (з перервою в період 1914-1926 рр.) та згуртованих навколо нього істориків, журналістів, архівістів та музейників. Діяльність Товариства сприяла розвитку досліджень у галузі краєзнавства та студій з історії Львова, його культури та пам'яток. До колективу співавторів входило чимало видатних львівських істориків, у т.ч. Олександр Чоловський (1865-1944), Людвік Кубаля (1838-1918), Юзеф Бялиня-Холодецький (1852-1934) та віце-мер міста Львова, Тадеуш Рutowський (1852-1918).

Ключові слова: Товариство любителів історії Львова, львівське історичне середовище 1900-1939 рр., історія історіографії, історія Львова.

Lidia Michalska-Bracha, *The Intellectual Milieu Characterising the Society of Friends of the Past of Lviv (1906-1939)*

The paper is an attempt to characterise the Society of Friends of the Past of Lviv in the years 1906-1939 (with a 1914-1926 break); the community of Lviv historians, journalists, museologists, and archivists around this Society, and various forms and manifestations of their activity. The Society contributed to the development of research in the field of regional history, and studies on the history of Lviv, its culture and monuments. Among the co-founders of the Society were famous Lviv historians, including Aleksander Czołowski (1865-1944), Ludwik Kubala (1838-1918), Józef Białynia-Chołodecki (1852-1934), and the vice-mayor of the city of Lviv, Tadeusz Rutowski (1852-1918).

Keywords: Society of Friends of the Past of Lviv, Lviv historical milieu 1900-1939, history of historiography, history of Lviv